مدیریت شهری
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015
۴۷-۶۰
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۱/۲۴ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۵/۱۴

بازشناسی مفاهیم مسکن و سکونت بر اساس آموزه های اسلامی

احمد امین پور – استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
رامین مدنی – استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
حامد حیاتی* – دانشجوی دکتری تخصصی معماری اسلامی دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
محمد علی دلداده – دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم آباد، لرستان، ایران.

چکیده
مفهوم مسکن براساس آموزه های اسلامی موضوعی است که در این مقاله مورد بررسی قرار می گیرد. سکونت، بیانگر برقراری پیوندی پر معنا بین انسان و محیط مفروض است که از تلاش برای هویت یافتن (به مکانی حس تعلق داشتن) ناشی گردیده است. از این رو، مفهوم سکونت همواره در طول تاریخ، ذهن اندیشمندان را به خود مشغول داشته است. این مقاله با هدف ساختارشناسی مفاهیم سکونت و مسکن از دیدگاه اندیشمندان و سپس از دیدگاه آموزه های اسلامی تنظیم گردیده و نگارندگان تلاش نموده اند که با استفاده از آموزه های اسلامی به جهت گیری های دین اسلام در زمینه مفهوم مسکن دست یابند. آموزه های اسلامی درباره معماری مسکن، ضوابط و معیارهایی را مطرح می کند که مسکن را در حوزه تک بنا تا مجموعه شهری پوشش می دهد و نقش مسکن و انسان را در توده های انسانی و مجموعه های ساختمانی تشریح می نماید. ماهیت تحقیق، استقرایی و براساس روش تحلیلی- توصیفی تنظیم گردیده است. نگارندگان در این مقاله براساس آموزه های اسلامی به ۲۵ حدیث از احادیث رسول خدا (ص) که مرتبط با ساخت سکونتگاه و فضاهای شهری هستند معطوف شده اند. سپس با استفاده از روش تحلیل محتوا معیارهای مؤثر بر کالبد و معنای مسکن و مکان یابی آن را به عنوان (کلان معیارها) و توضیحات وابسته آنها را به عنوان (خرد معیارها) استخراج و پیشنهاد نموده اند. معیارهایی چون طهارت، حریم، امنیت درونی و بیرونی مسکن، وحدت واحد همسایگی، قاعده لاضرر، سلسله مراتب، ظرفیت مادی و معنوی مسکن، وسعت زیاد مسکن، مکان یابی در محله اسلامی و همپیوندی با طبیعت، به عنوان معیارهای مؤثر بر کالبد و معنای مسکن در کلام پیامبر (ص) هستند. در پایان نیز نتایج حاصل از رعایت این معیارها در قالب سه دسته کلی روانی- اجتماعی، ساختاری-کالبدی و آموزشی طبقه بندی شده است.
واژگان کلیدی: مفهوم سکونت، مسکن، روابط همسایگی، آموزه های اسلامی، پیامبر اسلام(ص).

Recognizing the implications of housing and residence based on Islamic teachings

Abstract:
Housing concept on the basis of Islamic teachings on this subject that will be discussed. Location represents a meaningful link between man and the environment given that the quest for identity (sense of place) arising been sent. Hence, the concept of residence Historically, the mind is preoccupied thinkers. This article aims at the structure of concepts of residence and housing from the perspective of scholars and from the perspective of Islamic teachings has been set. The authors have tried to use the teachings of Islam and the Islamic religious orientation in the field of housing. Islamic teachings housing architecture, criteria suggests that in a single building housing a municipal collection covers and the role of human habitation in the human body and describes building sets. The nature of the research, inductive and based on descriptive analytical method has been set. The authors of this paper is based on Islamic teachings of the prophet's hadith to 25 related to the construction of settlements and urban spaces have been paid. Using the content analysis method effective standards on housing and location-finding body and the meaning of it as (macro indicators) and their related comments as (micro-benchmarks) have proposed extraction. Criteria such as cleanliness, privacy, internal and external security, housing, neighborhood unity, rule, hierarchy, housing material and intellectual capacity, large area of housing, locating the Islamic community and interconnectedness with nature, as measures affecting the body and means housing in the words of the prophets. In the end, the results of psychological measures in this regard in three categories - social, physical and educational structural classified.
Key words: concept of living, housing, neighborhood ties, the teachings of Islam, the Prophet of Islam

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس ۰۹۱۸۹۸۹۸۱۹۰ ، رایانامه: hamedhayaty@yahoo.com

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

مقدمه

اسلام آیین حق الهی است و آخرین و کامل ترین و بهترین دین در تامین سعادت بشری و جامع ترین دین در تامین مصالح دنیوی و اخروی انسان هاست. اسلام از ادیان و مکاتبی است که در محیط شهری نضج یافته و نسبت به شهرنشینی نظری کاملا مساعد و تشویق آموز دارد، و از سویی دیگر نسبت به جمع و جماعت نیز التفاتی خاص دارد، بنابراین نمی تواند نسبت به موضوعات مختلف مرتبط با شهر و سکونتگاه بی تفاوت باشد (نقی زاده، ۱۳۹۰، ص ۲). اسلام از ابتدا تا به امروز یک دین شهری و مدنی به حساب می آید که به علت همین خصیصه خود، ساختار شهرها و سکونتگاه ها را باسازی و پیرایش کرد. اسلام دینی بود که در محیط حاصل از تقابل زیستی بین صحرا و شهر شکل گرفت و همین امر زایش آن را با تاریخی از شهرنشینی گره زده است (benet, ۱۹۶۳:۱۵-۱۶). در این مقاله، ابتدا مفاهیم مرتبط با سکونت به بحث گذارده شده است. سپس در ادامه به ساختارشناسی این مفهوم از دید اندیشمندان معاصر، و دیدگاه اسلام پرداخته شده است و در نهایت برخی از ویژگی های مسکن مطلوب، با توجه به یافته ها بیان شده است. به عبارتی دیگر این مقاله تلاش می نماید که با بهره گیری از آموزه های اسلامی، توصیه هایی که در آن محتوایی زیست مسلمانان و اصول معنایی و کالبدی مسکن مستتر است، را جستجو نماید.

خداوند متعال یکی از اهداف بعثت انبیاء را زندگی و حیات در تمام ابعادش می شمارد (انفال، ۲۴). در قرآن کریم خداوند حضرت رسول اکرم (ص) را به عنوان الگوی جاودانه و (اسوه حسنه) معرفی نموده است. با توجه به آیه (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) در باب حجت و دلیل گفته اند معصوم قولش، فعلش و تقریرش حجت و اسوه اقتداء و متابعت است. هم در عقائد حقه و اصول دین و هم در اخلاق و صفات حمیده و هم در افعال، متابعت و اقتداء به رسول الله (ص)، بر امت واجب و لازم است (طیب، ج۱۳۷۸،۱۰، ص ۴۸۹). بهترین الگو برای ما نه تنها در این میدان که در تمام زندگی، شخص پیامبر(ص) است (بابایی، ج۳،۱۳۸۲، ص ۶۰۱). آیه خطاب به جامعه اهل ایمان است که مسلمانان از سیره و روش رسول خدا (ص) پیروی و تاسی نمایند (حسینی همدانی، ج۱۳، ۱۴۰۴ه. ق، ۷۵-۷۴). اندیشه و آموزه های اسلامی در باب شهر و مسکن دارای ویژگی های منحصر به خود است که حصول آنها می تواند سبب رسیدن به حیات طیبه[1] و کمال مطلوب در فضاهای زیستی بشر و موقعیت توأمان مالی و معنوی شهروندان گردد (ساربانقلی، ۱۳۹۰، ص ۴۸). لذا در این مقاله ضمن جستجو در گفتار رسول خدا (ص) برای دست یافتن به اندیشه های پویای قابل استفاده در شهرهای اسلامی در دوران معاصر، بر شناخت و دسته بندی برخی از معیارهای مسکن مطلوب در جامعه اسلامی تاکید شده است.

ادبیات نظری

معنای لغوی مسکن

مسکن بر وزن مفعل، اسم مکان از ریشه عربی «سکن» به معنای آرامش و سکون می باشد که به معنای محل آرامش و سکون است و در اصطلاح به مکانی می گویند که انسان در آن زندگی می کند. واژه مسکن یعنی جایی که آدمی در آن سکنی می گزیند تا به سکینه دست یابد و این همان تعریف خانه است. در واقع مسکن، همان خانه می باشد و هر دو یک مکان را معرفی می نمایند (بمانیان، ۱۳۹۱، ص ۲۰). در «فرهنگ لغت نامه دهخدا» معنای لغوی مسکن به معناهایی چون: جای باش و خانه، منزل و بیت، سکونت و مقام، جای آرام معنا شده و در فرهنگ معین به معناهایی چون «تسکین، تسکین دهنده، آرام کننده، دارویی که موجب آرامش و تخفیف آلام روحی یا جسمی است» معنا شده است. در رابطه با واژه مسکن واژه هایی بسیاری وجود دارند که مترادف با آن به کار می روند. واژه هایی نظیر «بیت، منزل، کاشه، سرا و...» به جای مسکن مورد استفاده قرار می گیرند. ریشه یابی این کلمات نشان می دهد

۱. سوره نحل آیات ۹۵ تا ۱۰۰ ناظر به مفهوم حیات طیبه قرآنی است. ضمن آنکه واژه قرآنی حَیَوةً طیِّبَةً در آیه ۹۷ سوره نحل ذکر شده است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۱. کلمات رایج مترادف با واژه «مسکن» در زبان فارسی با توجه به فرهنگ دهخدا؛ ماخذ نگارندگان.

بیت: محل بیتوته در شب.	**جا:** کلمه‌ای که مطلق مکان است	**جای باش:** سرا و منزل و مکا ن	**جایگاه/ جایگه:** مکان استقرار.
سرا: منزلگاه، بنای عالی و بارگاه.	**دار:** خانه، محل سکونت، مطلق درخت را گویند، شتر بسیار شیر دهنده.	**دهکده:** خانه واقع در ده.	**ربع:** سرا و اطراف خانه فرود آمد نگاه.
کازه: خانه‌ای که به عنوان سایبان از تخته سازند.	**شم:** خانه زیرزمینی و کاروان سرا	**قرارگاه:** جای استراحت و آرامش.	**کار:** خانه داخل زمین و خانه ساخته شده از چوب و نی
کاشه: خانه‌ای که بر کنار کشت و زراعت سازند.	**کاژه:** منزل و مقام و کمینگاه صیاد.	**کاشان:** منزل زمستانی و کاشانه.	**کاشانه:** خانه کوچک و محقر آشیانه مرغان.
کهنبار: به معنای منزل و بیت و بارگاه	**کاط:** کاشانه و خانه کوچک و محقر.	**کبس:** خانه گلی	**کد:** یا کت به معنای تخت، ده و دهکده است.
مَبـاءَه: جای باش، منزل و جای آرامش	**مابد:** جا و مکان و مسکن.	**مان:** به معنای سرا و مسکن و ماندن از ریشه آن است.	**مأوا:** جایگاه جای بودن، جای سکونت و اقامت.
معان: جایگاه، جای باش و حیات	**مَثوا:** جای آرام، قرارگاه و جای حیات	**مَحط:** موضع و منزل، جای فرود آمدن.	**مسکن:** جای سکونت، جای باش و بقاء
منقله: منزل و فرود آمد نگاه.	**مقام:** اقامت و قیام و جای ایستادن است.	**مکان:** معنی مطلق جا، موضع بودن چیزی.	**منزل:** اقامت موقت، محل خوابیدن و آرامش.
موضع: جای، محل، مفهوم مطلق جا.	**موقع:** جای و جایگاه افتادن، جای واقع شدن چیز ی		

معنای لغوی برخی از این کلمات با یکدیگر تفاوت دارد ولیکن استفاده آن ها در بین عامه مردم معمول شده است. برای واضح تر شدن معنای این واژه ها معنای این کلمات در لغت نامه دهخدا مورد بررسی قرار می گیرد.

معنای اصطلاحی مسکن

مسکن از مهم ترین نعمت هایی است که تا آن نباشد دیگر امکانات برای بشر گوارا نخواهد بود. خانه، محیطی است که انسان می-تواند از طریق آن اصلی ترین نیازهای فردی و اجتماعی خود را برآورده سازند. حضرت علی(علیه السلام) فرموده اند:

اِعْلَمُوا عِبادَ اللّهِ اَنَّ الْمُتَّقینَ ذَهَبُوا بِعاجِلِ الدُّنْیا وَ آجِلِ الْاٰخِرَةِفَشَارَکُوا أَهْلَ الدُّنْیا فی دُنْیاهُمْ وَ لَمْ یُشارِکْهُمْ اَهْلُ الدُّنْیا فی آخِرَتِهِمْ سَکَنُوا الدُّنْیابِاَفْضَلِ ما سُکِنَتْ (نهج البلاغه، فراز دوم، نامه ۲۷). آگاه باشید ای بندگان خدا، پرهیزگاران از دنیای زودگذر به سلامت گذشتند و آخرت جاودانه را گرفتند؛ با مردم دنیا در آخرت آنها شرکت نکردند. پرهیزگاران در بهترین وجه در خانه های دنیا سکونت کردند.

از نظر اسلام، انسان باید در شرایطی زندگی کند که بتواند بهتر عبادت کند و خود را برای زندگی اخروی آماده نماید؛ این گونه نیست که فرد پرهیزگار حتما باید در جایی تنگ و تاریک و محروم از امکانات زندگی کند. قرآن کریم آن لذتی را حرام کرده که آرامش را از آدمی می گیرد و برای او بدبختی و نگرانی به دنبال می آورد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

أَیُّهَا اَلنّاسُ إِنَّمَا اَلدُّنْیَا دَارُ مَجَازٍ وَ اَلْآخِرَةُ دَارُ قَرَارٍ فَخُذُوا مِنْ مَمَرِّکُمْ لِمَقَرِّکُمْ (نهج البلاغه، خطبه ۲۰۳)؛ دنیا خانه عبور است، باید برای خانه دائمی وسیله و امکانات برداشت و از جای ناپایدار برای مکان جاویدان استفاده کرد.

با توجه به نیاز انسان به کسب آرامش درونی و امنیت اجتماعی، قرآن کریم مواردی چون همسر، شب، خواب و در مراحل بالاتر، ایمان و تقوای الهی را موجب آرامش دانسته (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۴، صص ۲۱۵-۲۳۶)، که بعضی از آنچه باعث آرامش انسان می شود در خانه وجود دارد (سوره مبارکه نحل آیه ۸۰) و بعضی دیگر وابسته به شرایط زمان و مکان بستر آنها در خانه شکل می-پذیرد.

مفهوم سکینه در خانه

با توجه به اهمیت وجود آرامش در خانه، پژوهشگران از زوایای متنوعی به آن پرداخته اند که در ذیل به برخی از آنها اشاره می نمائیم:

۱- خانه و نظام صلح و آرامش

اسلام دارای نظامی است که، خودسازی و صلح و آرامش درونی انسان با خود را، پایه و اساس سلامت و امنیت اجتماعی می داند. اهمیت این نظام که از خانه شکل می گیرد، در این است که هم پرورش استعدادهای کودک، در جهت تعالی او و جامعه در گرو تربیت صحیح اش توسط والدین بوده و هم، تکامل روحی اش در گرو احسان به دیگران و به خصوص به والدین قرار داده شده، زیرا پس از عبادت پروردگار اولین توصیه به این احسان می باشد (آصفی، ۱۳۸۵، صص ۹۰-۹۲).

۲- پیوند معنوی میان مسجد و خانه

در قلمرو معماری، خانه سنتی به نوعی گسترش و امتداد مسجد تلقی می شود به این معنی که سادگی و طهارت مسجد را استمرار می بخشد. فرشهایی که انسان با کفش بر آنها پا نمی نهد، پاکی آئینی شان که نماز و عبادت بر روی آنها را همچون فرشهای مسجد ممکن می سازد. «خلوت» اطاقهای سنتی خالی از مبلمان و عناصر فراوان دیگر، میان خانه و مسجد پیوندی معنوی برقرار می نماید (نقره کار، به نقل از: نصر، ۱۳۸۴).

۳- مسکن اسلامی تسهیل کننده عبادت

با توجه به جایگاه تفکر و عبادت در آموزه های اسلام، «لازم است تا مسکن، به عنوان وسیله انسان، را در وظیفه بندگی و انجام عبادت یاری نماید، پس باید در این مسیر مشکلی فراهم نکرده و با کیفیات ویژه فضایی (صوری و ساختاری) خود انسان را کمک کند تا این عبادات را در کامل ترین و روحانی ترین صورت خود انجام دهد» (علی آبادی، ۱۳۸۴، صص ۱۰-۱۲).

۴- خانه مرکز انس وحرم خانواده

خانه ی مسلمانان با حیاط داخلی محصورش و از چهار جانب و یا باغ محصورش که در آن چاهی یا چشمه ای هست، باید مشابه این جهان باشد. خانه، حرم خانواده است و قلمرو حکمروایی زن که مرد در آن قلمرو، میهمانی بیش نیست. خانه اسلامی، به روی دنیا خارج کاملاً بسته است؛ و بدین گونه زندگی خانوادگی از حیات مشترک جدا و سوا گشته و فقط بالای آن به سوی آسمان باز است که آسمان از آن طریق، در پایین، در چشمه ی آب حیاط انعکاس می یابد (بورکهارت، ۱۳۷۶، ص ۱۸۹).

۵- خانه تصویری از جهان و هستی

خانه نمادی از خود (انسان) و تجلی گاه سنن فرهنگی آن جامعه تلقی می شود. خانه بر مبنای تصوری که انسان از جهان و هستی دارد، طراحی و ساخته می شود. اگر انسان تصور یک نظم متعالی مبتنی بر آرامش را از جهان در نظر داشته باشد، محل سکونت او، بازتابی از این اندیشه خواهد بود. انسان آرام و با طمأنینه، با طراحی و ساخت خانه سر پناهی برای آرامش دل خود پدید می آورد و در آن سکنی می گزیند (پورمند و ریخته گران، ۱۳۸۵، ص ۴۹).

بررسی مفهوم سکونت از دیدگاه اندیشمندان

مفهوم مسکن و سکونت همواره مد نظر اندیشمندان مختلف قرار داشته است. به طور کلی؛ آبادی،

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

فضاهـای شـهری، فضاهـا و نهادهـای عمومـی و خانـه همـراه یکدیگـر، محیـط کل یـا محـل سـکونت (جایی که در آن سـکونت به صـورت طبیعی، مجتمع، عمومی و خصوصـی شـکل می‌گیـرد) را بـه وجـود می‌آورنـد. سـکونت؛ بیانگـر برقـراری پیوندی پرمعنا بین انسـان و محیطـی مفروض اسـت. در مبانی اسـلامی و همچنین از نظـر اندیشـمندان دیگری چـون، راپاپـورت، هایدگر، گیفورد، شـولتز و کوپـر درباره این مفهـوم نظراتی ارائه شـده اسـت. در ادامـه ایـن نظـرات و عقایـد، بررسـی و تفاوت‌هـای آن هـا بـا یکدیگـر بیـان می گردد.

مفهـوم و سـاختار کلـی سـکونت از منظـر آموزه هـای اسـلام و دیگـر اندیشـمندان

مسـکن مسـلمان براسـاس نیازهایـش دارای دو بعـد اسـت: یـک بعـد او بـه سـمت نیازهـای معنـوی و بعد دیگـر او بـه سـمت نیازهـای مـادی حرکـت می کنـد. مسـکن اسـلامی نیـز فراتـر از یـک واقعیـت عینـی می باشـد و بـا فطـرت آدمی ارتبـاط دارد و پاسـخگوی نیازهـای اساسـی مـادی و معنـوی اسـت. بـه عبـارت دیگـر اصـل، رسـیدن به کمـال مطلوب الهی اسـت که در نهـاد انسـان ها فطرتـا وجـود دارد، معمار و سـازنده بنـا در سـاخت مسـکن هدفـی جز پرسـتش نداشـته و این اشـاره ای به آن که معمار مسـلمان سـاخت را امری آیینـی می دانـد (سـوره بقـره، آیـه ۱۲۷). در حقیقـت اگـر هـدف از سـاخت مسـکن ارتقـاء و کمـال انسـانی به سـمت خدا باشـد خـدا نیز در ایـن امـر او را رهبری می کنـد (سـوره حـج، آیـه۲۶). خانـه فـارغ از ظواهر و پیرایه هـای آن، خـواه کاخ باشـد خـواه کـوخ، نعمتـی الهـی اسـت کـه انسـان را می-بایسـت بـه ذکـر الهـی سـوق دهـد (اعـراف، آیـه ۷۴). خانـه خود وسـیله بوده و هـدف محسـوب نمی شـود. اگر مسـکن باعـث دوری از یـاد خـدا و جایگاه انسـانی باشـد از ارزشـی برخوردار نیسـت (توبـه، آیـه ۲۴ و سـوره قصـص، آیـه ۵۸). در حقیقـت معمار مسـلمان بـا بهره گیـری از هویت دینی و اعتقـادی کـه محدود بـه زمان و مکان خاص نیسـت، فضایـی را خلـق می کنـد کـه بازتـاب اندیشـه های خویـش باشـد و به نیازهـای درونی افرادی کـه در آنجا زندگـی می کننـد توجـه کند. بـه عنوان مثال مسـکن سـنتی همـواره براسـاس عقایـد مذهبـی سـاکنین آن خلـق می شـد و معمـار مسـلمان تـا حـد امـکان بـه اصـول، قواعـد و روشـهای احـداث خانـه در آیـات و احادیـث توجـه می نمـود و لـذا اثری که خلـق می کرد بـر مبنـای آن الگوهـا شـکل می گرفـت و همـواره روح دینـی در مسـکن سـنتی جریـان می یافـت (اخـوت، ۱۳۹۰، ص ۶۷).

در اندیشـه ی راپاپـورت میـل بـه اسـکان گزیـدن از ویژگی هـای زیربنایـی رفتـار انسـان اسـت. بـه گفته او مسـکن تنهـا یـک سـاختار نیسـت بلکـه نهادی اسـت کـه برای پاسـخگویی بـه مجموعه ای پچیـده از اهداف ایجـاد می شـود. هـدف اصلی مسـکن به وجـود آوردن محیطـی سـازگار و منطبـق بـر روش زندگـی انسـان اسـت. عـلاوه بـر تأمیـن نیازهـای فـردی، مسـکن باید قـادر به بـرآورده سـاختن نیازهای اجتماعی انسـان نیز باشـد (راپاپـورت،۱۳۸۲، ص ۶۴).

بـه گفته او خانه بیش از آنکه سـاختاری کالبدی باشـد نهـادی اسـت با عملکردی چند بعدی متأثـر از اجتماع، فرهنـگ، آئیـن مذهبی، اقتصاد و شـرایط محیطی، و از آنجـا کـه سـاخت «خانـه» خود امـری فرهنگی اسـت، شـکل و سـازمان آن نیـز، متأثـر از فرهنگـی اسـت که خانـه محصـول آن اسـت. سـنت محلـی یـا فرهنگـی ارتبـاط مسـتقیمی بـا فرم هـای فیزیکـی یـک فرهنگ داشـته و بـه عبارتـی ایـن دو لازم و ملـزوم یکدیگرنـد (راپاپـورت،۱۳۸۲، ۶۸).

راپاپـورت معتقـد اسـت کـه از گذشـته‌های بسـیار دور، خانـه بـرای انسـان چیـزی بیـش از سـرپناه بـوده و جنبه هـای معنـوی و مذهبـی در همـه ی مراحـل سـاخت خانـه تـا اسـتقرار در آن و اسـتفاده از آن کاملاً مشـهود اسـت. همچنیـن به اعتقـاد او عامـل فرهنگ و درک انسـان-ها از جهان که شـامل اعتقـادات مذهبی، سـاختار اجتماعـی قبیلـه و خانـواده، روش زندگـی و همچنیـن شـیوه ارتباطـات اجتماعـی افـراد می باشـد، نقـش مؤثری در مسـکن و سـازمان تقسـیمات فضایی آن داشـته اسـت (براتـی، ۱۳۸۲، ص ۲۵).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

در اندیشه ی هایدگر، «سکنی گزیدن به معنای در آرامش قرار گرفتن است. یعنی در حوزه ی آزادی در آرامش درون، هر چیز را در سرشتش حفظ می کند. ویژگی بنیادین سکنی گزیدن که سکونت را در کل گستره‌اش اشاعه می دهد، نگهداری و محافظت است» (هایدگر، ۹،۱۳۸۱)، هایدگر به مترادف بودن مفاهیم سکونت و بودن اشاره می کند و تفکر در پدیده سکونت و مسکن را امری ضروری می‌داند و می‌گوید تنها زمانی سکونت تحقق خواهد یافت که ساختن و تفکر کنار هم قرار گیرند و بخشی از سکونت شوند (هایدگر، ۱۳۸۱، ص ۲۴). او مقیم بودن و حضور داشتن در جایی را متفاوت از سکونت داشتن در آن دانسته و تاکید می‌کند که در هر مسکنی، سکونت گزیدن روی نمی‌دهد. بنابراین سکونت، کیفیتی است که انسان تنها از طریق ساختن به آن دست می‌یابد ولی نه هر ساختنی و نه هر حضوری. او بر همین اساس از دو گونه حضور در فضا یاد می‌کند: اقامت و سکونت. هر دوی این‌ها گرچه نوعی جای گرفتن در فضا هستند ولی هایدگر معتقد است که تفاوتی بنیادین بین آن‌ها وجود دارد. اقامت، زمانی اتفاق می‌افتد که انسان در فضاهای دیگری چون محل کار قرار دارد. خود او از مثال راننده کامیون در بزرگراه و یا سرمهندس در نیروگاه استفاده می‌کند .با این‌حال او مفهوم سکونت را به عنوان مفهومی عام برای هر نوع فضای مسکونی به کار نمی‌برد بلکه، نوع و کیفیت خاصی از سکونت را مدنظر دارد. او اشاره می‌کند که در این کمبود مسکن امروزی، برای خیلی‌ها داشتن یک فضای مسکونی آرامش‌بخش است، از نظر او ذات سکونت اینست، زندگی بر روی زمین و زیر آسمان، حفاظت از آن‌ها و دریافت رازشان و نه بهره‌کشی از آن‌ها با استفاده از تکنولوژی، یعنی امری که امروزه دارد اتفاق می‌افتد (هایدگر، ۱۳۸۱، ص ۱۵).

از دیدگاه گیفورد خانه ها منطبق بر فرهنگ ها بوده و انتظام فضائی آن ها، نشان دهنده روابط اجتماعی افراد ساکنش می باشد. در بررسی فرم خانه در هفتاد و سه فرهنگ مختلف مشاهده گردید که میزان تقسیم بندی فضای داخلی خانه بستگی به میزان پیچیدگی اجتماعی- سیاسی در آن فرهنگ دارد. به گفته گیفورد: «کاشانه (خانه) مهمترین مکان در زندگی ماست. معمولاً کاشانه (خانه) مهمترین پناهگاه از تنشهای مرتبط با کار، مدرسه یا زندگی روزمره است. شش مشخصه ی کاشانه عبارتند از:

«پناهگاه، نظم، هویت، همبستگی و معنویت، محافظت از گرما و مناسب بودن فیزیکی. امکان دارد که مکانی برای سکونت داشت ولی در عین حال بدون کاشانه بود. یک فرد بی خانمان احتمالاً طی مراحلی بی کاشانه می شود. در مرحله-ی اول، حمایت خانواده از بین می رود و سپس دوستانش را از دست می دهد» (گیفورد، ۱۳۷۷، صص ۷۵-۷۲).

شولتز معتقد است:

«خانه یکی از عینی ترین مراکز در دنیای شخصی بشر است. خانه به صورت مرکزیتی برای وجود بشر در می آید. یعنی محلی که کودک در آنجا یاد می گیرد و وجود خود را در دنیا می یابد و یعنی مکانی که بشر از آنجا راه می افتد و باز به آنجا باز می گردد» (شولتز، ۱۳۵۳، ص ۵۳).

شولتز در کتاب «معماری: معنا و مکان» بیان می کند:

«محیط تنها در صورتی به محیط اجتماعی با معنایی مبدل می شود که امکاناتی غنی درتعیین هویت به ما ارزانی دارد. این وظیفه معمار است که به فضاها فرمی بدهد که با آن، آن ها محتوای لازم را دارا شوند برای نمونه این معمار است که خانه را به گونه‌ای که امنیت و آرامش را فراهم آورد، طراحی می‌کند» (شولتز،۱۳۸۲، ص ۵۳).

کوپر خانه را همچون نمادی از خود می داند. به اعتقاد او خانه بازتابی است از اینکه انسان خود را چگونه می‌بیند. به اعتقاد او خانه دو جزء بسیار متفاوت دارد. فضاهای داخلی که متشکل از فضای محصور درونی و خصوصی است و صورت خارجی که فضای باز و بیرونی و عمومی رادر بر می‌گیرد. در

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۲. مقایسه بین آرا و عقاید اندیشمندان در مورد سکونت و مفهوم آن؛ مأخذ: نگارندگان.

واژگان کلیدی	مفاهیم بررسی شده	توضیحات
مسکن	اسم مکان بر وزن مفعل از ریشه «سکن»	به معنا و محل آرامش و سکون است.
	واژه های مرتبط	خانه، کاشانه، بیت، منزل، سرا، دار، مأوا.
	سکونت	سکونت؛ بیانگر برقراری پیوندی پرمعنا بین انسان و محیطی مفروض (تمام فعالیتهای فردی، زیستی، اجتماعی و...) است.
	سکونتگاه	فراهم نمودن تمام خدمات و تسهیلات ضروری برای زیست فردی و اجتماعی از قبیل فرهنگ، آموزش، درمان و ... در یک مکان.
مفهوم سکونت در دیدگاه اندیشمندان	از منظر اسلام	مسکن اسلامی خود وسیله بوده، جهت رسیدن به کمال، و هدف محسوب نمی شود.
	راپاپورت	مسکن تنها یک ساختار نیست بلکه نهادی است که برای پاسخگویی به مجموعه ای پچیده از اهداف ایجاد می شود. و ساخت آن خود امری فرهنگی است، شکل و سازمان آن نیز، متأثر از فرهنگی است که خانه محصول آن است.
	هایدگر	سکنی گزیدن به معنای در آرامش قرار گرفتن است. یعنی در حوزه ی آزادی در آرامش درون، هر چیز را در سرشتش حفظ می کند. ویژگی بنیادین سکنی گزیدن که سکونت را در کل گستره اش اشاعه می دهد، نگهداری و محافظت است
	گیفورد	خانه ها منطبق بر فرهنگ ها بوده و انتظام فضائی آن ها، نشان دهنده روابط اجتماعی افراد ساکنش می باشد. در بررسی فرم خانه در هفتاد و سه فرهنگ مختلف مشاهده گردید که میزان تقسیم بندی فضای داخلی خانه بستگی به میزان پیچیدگی اجتماعی – سیاسی در آن فرهنگ دارد
	شولتز	خانه یکی از عینی ترین مراکز در دنیای شخصی بشر است. خانه به صورت مرکزیتی برای وجود بشر در می آید. یعنی محلی که کودک در آنجا یاد می گیرد و وجود خود را در دنیا می یابد و یعنی مکانی که بشر از آنجا راه می افتد و باز به آنجا باز می گردد
	کوپر	خانه بازتابی است از اینکه انسان خود را چگونه می‌بیند. کوپر خانه را همچون نمادی از خود می داند.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول۳. روایات و یافته های مرتبط با شهرسازی و معماری مسکن و سکونتگاه و مکان یابی آن در فضاهای شهری؛ مأخذ: نگارندگان.

شماره حدیث	روایات	یافته ها	تدوین معیارهای مؤثر بر کالبد و معنای مسکن و مکان یابی آن (کلان معیارها)
۲۷۶۹	کسی که به اندازه یک وجب از جماعت مسلمانان دور شود خداوند ریسمان اسلام را از گردنش بیرون می آورد	وحدت و تمرکز با جامعه شهری و در جامعه بودن. امت واحده اسلامی همراه بودن با جماعت بودن.	مکان یابی مسکن در محله اسلامی.
۳۰۲۵	کسی که در بیابان سکوت کند خشن می شود.	توجه به مکان یابی سکونتگاه در شهر و روابط شهری.	
۴۹۲	خدایا گناه مرا ببخش و خانه ام را وسیع گردان.	توسعه فضاهای مسکونی در شهر.	تمرکز و وحدت در واحدهای همسایگی در محله (تمرکز معنایی و شکلی).
۱۲۸۹	سه چیز از نعمت های دنیاست. وسیله سواری که خوب راه برود، زن شایسته، خانه وسیع.	توسعه فضاهای مسکونی در شهر، حسن سلوک در حیطه خانواده و روابط همسایگی، توجه به ارتباطات شهری.	
۵۱۴	پروردگارا از همسایه بد در خانه ثابت به تو پناه می برم.	ملامت رفتار و روابط همسایگی بد.	
۹۷۳	شما را نسبت به همسایه سفارش می کنم.	رفتار نیک با همسایه و اهمیت فضاهای همسایگی.	
۱۲۹۸	همسایه خانه سزاوار به خانه همسایه است.	اهمیت حقوق همسایه(حق شفعه).	
۲۳۳۸	بنده ای که همسایه اش از شرش در امان نیست، داخل بهشت نمی شود.	حسن سلوک و بهبود رفتار مناسب اجتماعی در فضاهای شهری به خصوص در واحدهای همسایگی.	
۱۳۲۳	جماعت مایه رحمت و تفرقه مایه عذاب است.	وحدت با جامعه شهری و در جامعه بودن. همراه بودن با جماعت و اهمیت زندگی اجتماعی	
۱۱۳۰	از زمین محافظت کنید زیرا مانند مادر شماست.	عمران و آبادانی زمین و مراقبت و محافظت بهینه آن در کلیه فعالیت-های مربوط به امور معماری و شهرسازی.	بهره گیری از طبیعت و پیوند با آن
۳۱۶۰	نگاه کردن به سیره بینایی را زیاد می کند.	اهمیت فضای سبز در سکونتگاه و در منظر و سیمای شهری.	
۱۷۶۰	شاخه درختی در راه عبور مردم که مردم را اذیت می کرد سپس مردی آن شاخه را دور کرد به همین دلیل وارد بهشت شد.	اجتناب از ضرر و زیان در فضاهای شهری و سکونتگاه. رفع موانع از مسیرهای عمومی.	رعایت قاعده لاضرر و لاضرار
۱۸۰۹	بدترین جا برای نشستن، بازارها و در راه عبور و مرور مردم است.	اجتناب از سد معابر شهری و اذیت شهروندان بوسیله ساخت سکونتگاه.	
۳۱۲۲	اذیت و آزار را از راه و مسیر مسلمانان صاف و هموار کن.	رعایت قاعده لا ضرر ولاضرار در ساخت سکونتگاه و فضاهای شهری.	

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

۲۲۵۸	برای هرچیزی زکاتی وجود دارد و زکات خانه (ساختن و آماده کردن) اتاق میهمان است.	اکرام مهمان در شهر. ترویج فرهنگ تکریم از مهمانان شهری و تهیه و تدبیر مکان اسکان آنها.	مسکن باید فرصت احقاق نیازهای معنوی و مادی مسلمان را فراهم نماید.
۷۱	دوست داشتنی ترین مکان های شهر نزد خدا مساجد و منفورترین مکان شهر نزد خدا بازارها هستند.	اهمیت دادن به اصل سلسله مراتب و درجات ارزشی. سیالیت از فضای معنوی به فضای مادی بوسیله نظام ارزش گذاری و دسته بندی برای فضاهای شهری	رعایت سلسله مراتب
۳۸	از سنگ حرام در به کاربردن در ساختمان دوری کنید زیرا این کار باعث ویرانی ساختمان است.	اهمیت طهارت مالی و عمران و آبادانی شهری از راه حلال.	نقش پاکی و طهارت در مکان-یابی مسکن
۱۳۰۱	پاکیزه کردن خانه بی نیازی را به دنبال دارد.	ساخت سکونتگاه در مکان طاهر و طیب.	
۲۰۳۴	خداوند جلیل و باشکوه گناهان قبلی و بعدی مردی را که شاخه تیغی را از مسیر راه مردم بردارد آمرزید.	سفارش به طهارت و پاکیزگی و اهمیت پاک کردن آلودگی از فضاهای زیستی و سکونتگاهی.	
۴۸۰	قبل از خرید خانه به دنبال همسایه خوب باشید.	ضرورت همسایه خوب و توجه به گزینش و دقت در روابط واحدهای همسایگی در فضاهای شهری جهت رسیدن به امنیت اجتماعی.	مفهوم امنیت در مکان یابی مسکن
۲۱۸۰	برکت همراه جماعت است.	فراهم نمودن بستر امنیت اجتماعی در سکونتگاه بوسیله اهمیت دادن به زندگی اجتماعی و همراهی با امت.	
۲۳۳۸	بنده ای که همسایه اش از شرش در امان نیست، داخل بهشت نمی شود.	ارتقاء و بهبود رفتار اجتماعی در فضاهای همسایگی.	
۲۷۶۹	کسی که به اندازه یک وجب از جماعت مسلمانان دور شود خداوند ریسمان اسلام را از گردنش بیرون می آورد.	توجه به، وحدت با جامعه شهری در مکان یابی سکونتگاه جهت رسیدن به امنیت اجتماعی.	
۱۳۵۰	مقدار همسایه بودن تا چهل خانه است.	میزان وسعت حریم همسایگی در فضاهای شهری. توجه به حریم خصوصی همسایگان در مکان یابی سکونتگاه.	حفظ و رعایت حریم در مسکن و مکان یابی آن
۲۲۷۲	حق همسایه آن است که اگر بیمار شود او را عیادت کنی و اگر بمیرد او را تشییع نمایی و اگر از تو پولی قرض خواست به او قرض بدهی و اگر اتفاق خوبی برای او رخ داد به او تبریک بگویی و اگر اتفاق بدی افتاد به او تسلیت بگویی، و خانه خود را بالاتر از خانه او نسازی تا باد بر آن ها مسدود شود.	احترام به حقوق شهروندی و توجه به حریم و ارتفاع مناسب ساختمان های شهری در فضاهای شهری و همساز با اقلیم. حقوق شرعی همسایه، عیادت، تشییع، قرض دادن، تبریک، تسلیت، عدم تفاخر، رعایت قاعده لاضرر و لاضرار در فضاهای شهری / اهمیت باد در مکان یابی سکونتگاه و فضاهای شهری.	

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۴. تحلیل اصول و معیارهای مسکن مطلوب براساس آموزه های اسلامی؛ مأخذ: نگارندگان.

توضیحات معیارهای سکونتگاه مطلوب (خرد معیارها)	معیارهای ده گانه مؤثر بر کالبد و معنای مسکن و مکان یابی آن (کلان معیارها)
- بافت فشرده و متراکم (تجمیع سکونتگاه و کاربر). - کاربرد الگوهای درونگرا (ایجاد مرکزیت و وحدت در مسکن بوسیله حیاط مرکزی). - وحدت کارکردی در کالبد مسکن. - بافت و شکل متمرکز. - هارمونی و وحدت بدنه ها و نماها با هندسه فضاهای حرکتی. - جهت گیری مشترک کالبدی. - تمرکز معنایی و شکلی(عدم ایجاد پراکندگی گونه ها). - خلق هندسه زیبا که تداعی سیر از کثرت و تنوع را به مرکزیت و وحدت تداوم می بخشد.	تمرکز و وحدت در توده مسکن و واحدهای همسایگی
- طراحی حوض آب در بنا. - طراحی فضاها و بدنه های سبز در بنا. - بهره گیری از نور طبیعی بوسیله رواق ها، بازشوها، مشبکها و .. - جهت گیری مناسب معابر و روزن ها برای بهره مندی از باد معتدل. - سودمندی از نور مناسب طبیعی جهت نمادپردازی برای هدایت کننده و زینت بخش فضاها. - تنوع در بافت.	بهره گیری از طبیعت و پیوند با آن
- پرهیز از اشراف متقابل سکونتگاه ها با ایجاد سلسله مراتب و .. - پرهیز از هر گونه تجمل و خودنمایی و اسراف در نمای مسکن. - اجتناب از اذیت و مزاحمت های همجواری واحدهای همسایگی و فضاهای حرکتی. - مخفی بودن دستشویی و فاضلاب و ...	قاعده لاضرر و لاضرار
- طراحی فضاهای مناسب و زیبا برای عبادت و تکریم مهمان. - حسن همجواری. - تعلق مکانی. - ظرفیت عبادی سکونتگاه.	مکان انتخاب شده مسکن باید فرصت احقاق نیازهای معنوی و مادی را فراهم نماید
- عرصه بندی فضاهای داخلی و تفکیک آنها از فضاهای خارجی. - انتظام فضایی دین مدار و شریعت محور بوسیله سلسله مراتب. - محوربندی و ارزش گذاری فضاها بوسیله سلسله مراتب.	سلسله مراتب
- اجتناب از آلودگی هابا تنظیم ارتفاع و جهت معابر. - حضور آب در بنا به عنوان مظهر پاکی. - مخفی بودن سرویس ها و فاضلاب و آبریزگاه ها و ...	پاکی و طهارت
- رعایت حریم بوسیله درون گرایی و سلسله مراتب و عرصه بندی فضاهای داخلی و خارجی و سازماندهی منطقی آن ها.	حریم
- عدم اختلاط فضاهای عمومی - خصوصی. - حریم کالبدی معنایی. - فراهم نمودن آرامش و امنیت (فرهنگی- اجتماعی- سیاسی و ..) با مکان یابی مسکن در اماکن اسلامی.	امنیت

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۵. نتایج حاصل از بکارگیری معیارهای مؤثر در معنا و کالبد مسکن براساس احادیث پیامبر(ص).

نتایج روانی- اجتماعی بر ساکنین	• تقویت و ارتقاء سطح آداب جمعی و آیین همسایگی و عدم تمایل به فرد گرایی. • حفظ حرمت خانواده. • روابط بالا با همسایه و عدم گسیختگی روابط اجتماعی. • افزایش سلامت روحی و کاهش میزان افسردگی. • افزایش مسؤلیت پذیری اجتماعی. • مدیریت اخلاق مدار و جامعه اخلاق محور. • قانون گرایی و محوریت قوانین عقل و شرع.
نتایج ساختاری-کالبدی بر جامعه شهری	• جلوگیری از بی مرکزی و واگرایی بافت شهری. • نمود مشخص از کلیت شهر و سکونتگاه (ارتقاء و بهبود شناخت از کل شهر). • تقویت صفت خوانایی در شهر، محله و سکونتگاه. • توسعه شهر بر مبنای عدالت (گرایش به عدالت و عدالت خواهی در طرح های توسعه شهری).
نتایج آموزشی بر جامعه دانشگاهی	• ارتقاء سطح تعلیم آموزه های اسلامی برای بکارگیری در سطوح شهری. • تقویت رشته های معماری و شهرسازی اسلامی در دانشگاه ها. • بکارگیری این اصول باعث می شود که درک صحیحی از کاربرد و کارکرد مفاهیم اسلامی در حیطه معماری و شهرسازی داشته باشیم.

این رابطه می‌نویسد:
«خانه ممکن است به دو صورت دیده شود: اولی تجلی آشکاری از خود که در این حالت پیام های روانی از خود به سوی نماد عینی خود جاری می‌شوند و دوم به صورت کشف و شهود ماهیت خود که در این حالت پیام ها از نماد عینی به جانب خود باز می‌گردد» (کوپر، ۱۳۷۹، ص ۵۹).
از مجموع نظرات فوق چنین استنباط می شود که چون فضای معماری فرهنگ پذیر بوده است و فرهنگ نیز بر معماری تأثیرگذار است لایه اول وحدت بخش معماری خانه ناشی از فرهنگ اسلامی به عنوان فرهنگ حاکم است.

نتیجه گیری و جمعبندی

در این مقاله به ۲۵ حدیث از رسول خدا (ص) در کتاب نهج الفصاحه که مرتبط با شهر و سکونتگاه می باشد، اشاره می شود.
با مطالعه و بررسی احادیث فوق از رسول خدا (ص) در کتاب نهج الفصاحه می توان براساس (جدول ۴) به ده معیار اساسی به عنوان معیارهای مؤثر بر کالبد و معنای مسکن و مکان یابی آن (کلان معیارها) به همراه معیارهای سکونتگاه مطلوب (خرد معیارها) اشاره نمود.

منابع و ماخذ

اخوت، هانیه (۱۳۹۰) بازشناسی مؤلفه‌های هویتی مسکن سنتی بر اساس آیات قرآن و روایات. دوفصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم، سال سوم، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۰، صص ۸۶-۶۸.
آصفی، محمدمهدی (۱۳۸۵) آرامش در آئینه وحی. مترجم علیرضا سروش و محمدحسین سرانجام، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، تهران و قم.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

بابایی، احمدعلی(۱۳۸۲) برگزیده تفسیر نمونه، ج ۳، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۱) تبیین اصول طراحی مسکن از دیدگاه قران کریم. صندوق حمایت از پژوهشگران.
بورکهات، تیتوس (۱۳۷۶) هنر مقدس، مبانی هنر اسلامی. ترجمه جلالی ستاری، انتشارات سروش،تهران.
پورمند، حسن‌علی؛ ریخته‌گران، محمدرضا (۱۳۸۵) حقیقت مکان و فضای معماری. دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۴.
حسینی همدانی، سید محمدحسین (۱۴۰۴ق)، انوار درخشان، ج ۱۳، کتابفروشی لطفی، تهران.
حمید ماجدی، الهام منصوری، آذین حاجی احمدی (۱۳۹) بازتعریف فضای شهری (مطالعه موردی: محور ولیعصر حد فاصل میدان ولیعصر تا چهار راه ولیعصر)، نشریه مدیریت شهری، مرکز مطالعات و برنامه ریزی سازمان شهرداریها و دهیاریهای وزارت کشور، شماره ۲۷.
حمیدرضا صارمی، مسعود صارمی (۱۳۹۰) بررسی و تحلیل عوامل موثر در تجلی شهر امن از دیدگاه اسلام، نشریه مدیریت شهری، مرکز مطالعات و برنامه ریزی سازمان شهرداریها و دهیاریهای وزارت کشور، شماره ۲۷.
دریا نصرت پور، سعید خاقانی، ودیهه ملاصالحی (۱۳۹۴) بررسی تطبیقی معماری اماکن مذهبی و شهرسازی دوره بیزانس در ترکیه با دوره سلجوقی در ایران، نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۹، تابستان ۱۳۹۴.
رسول ربانی خوراسگانی، حمیدرضا وارثی، محسن اخوان مهدوی (۱۳۹۰) بررسی نقش و جایگاه سواد اطلاعاتی بر مشارکت الکترونیکی شهروندان در مدیریت شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان) ، نشریه مدیریت شهری، مرکز مطالعات و برنامه ریزی سازمان شهرداریها و دهیاریهای وزارت کشور، شماره ۲۷.
رکسانا عبدالهی، بهناز امین زاده، آزاده شاهچراغی، ایرج اعتصام (۱۳۹۴) تدوین مؤلفه های شفابخشی منظر در باغ های ایرانی و کاربرد آن در طراحی فضاهای باز شهری، نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۹، تابستان ۱۳۹۴.
زهرا عباسی، فرح حبیب، سید مصطفی مختاباد امریی (۱۳۹۴) تدوین اصول و معیارهای ادراک فضایی در معماری بازارهای سنتی ایران، نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۹، تابستان ۱۳۹۴.
ساسان صالحی میلانی، مریم محمدی (۱۳۹۰) تدوین شاخص های سیاست گُذاری با هدف تحقق پایداری فرهنگی؛ مورد پژوهی: منطقه کلانشهری تهران، نشریه مدیریت شهری، مرکز مطالعات و برنامه ریزی سازمان شهرداریها و دهیاریهای وزارت کشور، شماره ۲۷.
دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۷) لغت نامه. چاپ سروش، تهران.
راپاپورت، ایموس (۱۳۸۲) خاستگاه‌های فرهنگ معماری. مترجم صدف آل رسول، افراد بانک، فصلنامه فرهنگستان هنر.
ستاری ساربانقلی، حسن (۱۳۹۰) سطح بندی شهر در کلام پیامبر اسلام (ص)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، سال اول، شماره سوم، ص ۴۷ تا ۵۵.
شولتز، کریستیان نوربرک (۱۳۵۳) هستی، فضا و معماری. انتشارات کتاب فروشی تهران، تهران.
شولتز، کریستیان نوربرک (۱۳۸۲) معماری، معنا و مکان. انتشارات کتاب فروشی تهران، تهران.
طیب، سید عبدالحسین (۱۳۷۸) اطیب البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، انتشارات اسلام، تهران.
علی‌آبادی، محمد (۱۳۸۴) خانه‌های دل؛ (بحثی در تبیین بعضی از اصول ساختاری از دیدگاه تفکر اسلامی). اسوه، شماره اول، تهران.
قرآن کریم، (۱۳۸۷) مؤسسه الهادی، مرکز چاپ و نشر قرآن کریم.
کوپر، کلیر (۱۳۷۹) خانه همچون نمادی از خود، کتاب مبانی فلسفی و روان شناختی ادراک فضا.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

ترجمـه آرامـش ارباب جلفایـی، تهـران : نشـر خـاک.
گیفـورد، رابـرت (۱۳۷۷) روان‌شناسـی محیط‌هـای مسـکونی. مترجـم وحیـد قبادیان، معمـاری و فرهنگ، شـماره ۲و۳.
منـوری، مسـعود، سـحر طبیبیـان، (۱۳۸۵) تعییـن عوامل زیسـت محیطـی در مکان یابی شـهرهای جدید در ایـران، فصلنامـه علـوم و تکنولـوژی محیط زیسـت، سـال هشـتم، شـماره سـوم، (پیاپـی ۳۰)، ص ۱ تـا ۹.
نصر، سیدحسـن (۱۳۸۴) مسـلمان امروزی و دگرگونی معمـاری محیـط شـهری اسـلامی. فصلنامـه آبـادی، شـماره ۴۸.
نقـی‌زاده، محمـد(۱۳۹۲) تأملاتـی در مبـادی شـهر اسـلامی، فصلنامه کتاب ماه هنر، سـال چهارم، شـماره صـد و هفتـاد و هشـت، ص ۴ تـا ۱۵.
نهـج البلاغـه، ترجمـه دشـتی، محمـد. (۱۳۷۹) ناشـر مشـهور، قم.
نهـج الفصاحـه، (۱۳۶۴) ترجمـه و شـرح عبدالرسـول پیمانـی و محمـد امیـن شـریعتی، اصفهـان، انتشـارات خاتم الانبیـاء(ص).
هاشـمی رفسـنجانی، اکبر (۱۳۸۴) فرهنگ قرآن کلید راهیابـی به موضوعـات و مفاهیم قرآن کریم. انتشـارات دفتر تبلیغات اسـلامی خـوزه علمیه قم.
هایدگـر، مارتیـن (۱۳۸۱) شـعر، زبـان و اندیشـه‌ی رهایـی، (انسـان شـاعرانه سـکنی می‌کنـد). مترجـم، عبـاس منوچهـری، انتشـارات مولـی، تهـران.
Bent, f (1963), the ideology of Islamic foundation, international journal of comparative sociology, no.4

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]